

ВПЛИВ АЛЬТЕРНАТИВНОЇ СИСТЕМИ УДОБРЕННЯ НА ПРОДУКТИВНІСТЬ ЖИТА ОЗИМОГО У КОРОТКОРОТАЦІЙНИХ СІВОЗМІНАХ ПОЛІССЯ

Представлено результати досліджень впливу альтернативної системи удобрення на продуктивність та якість зерна жита озимого у короткоротаційних сівозмінах Полісся. Встановлено, що сівозмінний фактор разом із внесенням мінеральних та комбінації мінеральних та органічних добрив суттєво впливає на продуктивність і якість зерна.

Постановка проблеми

Виробництво зерна в Україні завжди було і залишається актуальним питанням.

Для України характерно використання значної кількості жита у структурі споживання зернових культур (9,3 %) [4]. Площі, відведені під вирощування жита озимого, за останні два десятиріччя становлять 0,4–0,45 млн. га [6]; частина вирощеного зерна використовується для внутрішніх потреб, інша – іде на експорт.

У зв'язку з реформуванням аграрного сектора та вузькою спеціалізацією господарств порушуються технології виробництва, не дотримуються сівозміни, не вносяться добрива у достатній кількості, що призводить до виснаження ґрунтів [2, 3].

Як відомо, науково обґрунтоване чергування культур у сівозміні – головний фактор раціонального використання природних умов і агротехнічних заходів, поліпшення фітосанітарного стану ґрунту, що забезпечує одержання високих і сталих урожаїв та підвищення родючості ґрунту.

Жито озиме – це культура, яка краще, ніж інші, витримує беззмінне вирощування [1], а також вирощування у сівозмінах з короткою ротацією. Але при цьому виникає ряд проблем: зниження врожайності, значне погіршення фітосанітарного стану, погіршення якісних показників продукції.

Аналіз останніх досліджень

До початку 90-х рр. у землеробстві України застосовувалися 7–10-пільні сівозміни. Вони виправдали себе в багатогалузевих господарствах [6, 7]. За сучасних умов значно збільшилася кількість господарств, що мають невеликі площі, обмежений набір культур та використовують сівозміни з короткою ротацією. Найбільш поширеними за таких умов є 3- та 4-пільні сівозміни. При спрощених сівозмінах виникає необхідність приділяти значну увагу фітосанітарному стану; для бездефіцитного балансу гумусу посівів та послаблення явища алелопатичної ґрунтової залучають проміжні та сидеральні культури [5, 6].

Завдання досліджень

Вивчити вплив систем удобрення та структури посівів в короткоротаційних сівозмінах на ясно-сірих ґрунтах центрального Полісся на продуктивність та якість зерна жита озимого.

Умови та методика проведення досліджень

Дослідження проводили впродовж 2007–2009 рр. у стаціонарному польовому досліді, закладеному в 2001 р. на дослідному полі Житомирського національного агроекологічного університету. Ґрунт – ясно-сірий лісовий супіщаний. Орний шар (0–30 см) характеризується такими агрохімічними показниками: вміст гумусу складає 1,3 % (за Тюріним) зі слабкислою (pH_{KCl} 4,8–4,9) реакцією ґрунтового розчину (потенціометрично); сума увібраних основ (за Каппеном–Гільковицем) і ступінь насичення основами (розрахунковий метод) ґрунту низькі (1,82 мг-екв./100 г ґрунту); вміст легкогідролізованого азоту (за методом Корнфілда), рухомого фосфору та обмінного калію (за Кірсановим) середній (6,8; 10,1; 5,6 мг/100 г ґрунту відповідно).

Удобрення культур, згідно зі схемою досліджень, передбачало використання соломи, сидератів, гною, помірних норм мінеральних добрив та їх поєднання.

Таблиця 1. Система удобрення в сівозмінах

Варіант сівозміни	№ поля	Культура	Варіант системи удобрення					
			без добрив	мінеральні добрива, кг/га д. р.			побічна продукція + сидерати + NPK (вар. 2)	побічна продукція + сидерати + гній + NPK (вар. 2)
				N	P	K		
номери облікових ділянок та варіантів добрив			1	4			6	9
1. 50 % зернових	1	Конюшина	–	–	–	–	–	–
	2	Озиме жито	–	45	45	45	NPK	NPK
	3	Картопля	–	50	50	50	с + зм + NPK + N ₁₀	с + зм + 40т + NPK + N ₁₀
	4	Овес з підсівом конюшини	–	–	30	30	PK	PK
На 1 га сівозмінної площі				24	31	34		
2. 66 % зернових	1	Пелюшка + овес (зерно)	–	–	–	–	–	–
	2	Озиме жито	–	30	45	45	С + NPK + N ₁₀	с + NPK + N ₁₀
	3	Картопля	–	45	50	60	с + зм + NPK + N ₁₀	с + зм + 30 т + NPK + N ₁₀
На 1 га сівозмінної площі				25	32	35		
3. 50 % зернових	1	Озиме жито	–	20	30	30	NPK	NPK
	2	Картопля	–	30	35	40	с + зм + NPK + N ₁₀	с + зм + 20 т + NPK + N ₁₀
На 1 га сівозмінної площі				25	32	35		

Примітка: с + N₁₀ – солома (культури попередника) з компенсацією N₁₀ на 1 т, 3 т/га;

зм – зелена маса (сидеральна культура), 10 т/га;

NPK – мінеральні добрива (за нормами, що наведені у варіанті 4);

20–40 – норми органічних добрив (підстилковий гній), 10 т/га на 1 поле сівозмінної площі.

Якісний склад зерен жита озимого визначали за такими показниками: натуру зерна – згідно з ГОСТ 10840–64; масу 1000 зерен – згідно з ГОСТ 10842–89; загальний азот – за Корнфільдом.

Математичну обробку експериментальних даних проводили на основі методів дисперсійного аналізу та за допомогою ЕОМ Pentium III з використанням програми ANOVA та пакета аналізу даних електронної таблиці Excel.

Результати досліджень

Як відомо, сівозмінний фактор позитивно впливає на продуктивність сільськогосподарських культур. Як свідчать дані наших досліджень (табл. 2), урожайність жита озимого в ділянках без добрив (контроль) становила в середньому за 3 роки 2,07 т/га у 4-пільній, 1,71 т/га – у 3-пільній та 1,55 т/га – у 2-пільній сівозмінах. Таким чином, ми встановили, що за 4-пільної сівозміни, порівняно з 2-пільною, врожайність жита озимого була більшою на 0,52 т/га. Отже, за рахунок збільшення полів та включення багаторічної бобової культури конюшини за природної родючості ми отримали найбільшу продуктивність жита в 4-пільній сівозміні.

Застосування добрив, як відомо, досить часто зменшує негативний вплив високого насичення тієї чи іншої культури в сівозміні. В наших дослідженнях у всіх варіантах з добривами спостерігалось підвищення врожайності жита озимого. Однак відхилення, порівняно до контролю, виявилось значно меншим. Так у другому варіанті різниця за продуктивністю 4-пільної й 2-пільної сівозмін жита склала 0,43 т/га; за включення в систему удобрення органічних речовин (соломи, сидератів та гною – 3, 4 варіанти) дана різниця зменшилася до 0,25–0,41 т/га відповідно.

Таблиця 2. Врожайність жита озимого (середнє за 2007–2009 рр.)

Варіант	4-пільна сівозміна		3-пільна сівозміна		2-пільна сівозміна	
	урожайність, т/га	порівняно з контролем, %	урожайність, т/га	порівняно з контролем, %	урожайність, т/га	порівняно з контролем, %
1. Контроль (без добрив)	2,07	–	1,71	–	1,55	–
2. NPK	3,16	52,7	3,12	82,5	2,73	76,1
3. NPK + солома + сидерати	3,33	60,9	3,38	97,7	3,08	98,7
4. NPK + солома + сидерати + гній	3,55	71,5	3,59	109,9	3,14	102,6
НІР ₀₅ (за сівозмінами) (за добривами)	0,12–0,09 0,14–0,11					

Аналізуючи врожайність жита озимого за різних систем удобрення, можна зазначити, що найбільшою вона була у варіантах, де вносили суміш мінеральних

та органічних добрив – 3 та 4. Так врожайність на даних варіантах була в межах: від 3,55–3,33 т/га – у 4-пільній сівозміні, 3,59–3,38 т/га – у 3-пільній та 3,14–3,08 т/га – у 2-пільній. Але значну прибавку врожаю забезпечили мінеральні добрива. Так прибавка врожаю на даному варіанті, порівняно з контролем, склала 1,09 т/га – у 4-пільній, 1,41 т/га – у 3-пільній та 1,18 т/га – у 2-пільній сівозмінах.

Якість усіх зернових культур визначається певними стандартами, згідно з якими зерно відносять до певного класу. До спеціальних показників для жита належать: натура, число падіння та маса 1000 зерен.

Таблиця 3. Якісні показники зерна жита озимого (середнє за 2007–2009 рр.)

Варіант	Натура зерна, г/л	Маса 1000 зерен, г	Білок, %
4-пільна сівозміна			
1. Контроль (без добрив)	674	35,6	9,41
2. NPK	689	36,6	9,35
3. NPK + солома + сидерати	691	38,6	9,63
4. NPK + солома + сидерати + гній	692	38,9	10,02
3-пільна сівозміна			
1. Контроль (без добрив)	672	35,0	9,13
2. NPK	687	36,4	9,35
3. NPK + солома + сидерати	687	38,3	9,63
4. NPK + солома + сидерати + гній	690	38,6	9,86
2-пільна сівозміна			
1. Контроль (без добрив)	662	34,5	8,51
2. NPK	677	36,2	9,07
3. NPK + солома + сидерати	684	37,3	9,41
4. NPK + солома + сидерати + гній	683	37,5	9,63
НІР ₀₅ (за сівозмінами)	4,5–4,3	0,6–0,5	
(за добривами)	5,2–4,9	0,8–0,7	

Згідно з нашими дослідженнями (табл. 3), показники натури зерна були в межах від 662 до 692 г/л; найвищими вони є на варіантах, де застосовували органо-мінеральну систему удобрення із застосуванням побічної продукції та сидератів. Так на 4 і 5 варіантах всіх сівозмін дані показники становили 692–684 г/л. Дещо меншою була натура зерна на варіанті мінерального живлення і

становила 689–677 г/л. На натуру зерна впливає й сівозмінний фактор; якщо на 3- і 4-пільних сівозмінах показники натуре зерна були в межах НІР, то на 2-й сівозміні дані показники значно різняться від двох попередніх.

Дана тенденція спостерігається у масі 1000 зерен та вмісті білка; найбільші вони у варіантах з органо-мінеральною системою удобрення. Також вбачається тенденція зменшення маси 1000 зерен та вмісту білка при збільшенні насичення полів культурою.

Висновки

1. Таким чином, проведені дослідження та їх аналіз показали, що в умовах Полісся сівозмінний фактор суттєво впливає на продуктивність жита; так врожайність жита озимого у 4-пільній сівозміні, порівняно з 2-пільною, була більшою на 0,52 т/га.

2. Зменшення негативного впливу сівозмін спостерігається за внесення добрив як мінеральних, так і комбінації мінеральних та органічних. Їх застосування на Поліссі дозволяє отримувати за різних систем насичення культурою від 3,14 до 3,59 т/га.

Перспективи подальших досліджень

Подальші дослідження пов'язані з вивченням фізико-хімічних та біологічних властивостей ясно-сірого ґрунту.

Література

-
-
1. *Белявский Ю.В.* Бессменная рожь: 124 года на одном поле / *Ю.В. Белявский, Н.Н. Опара* // *Зерно*. – 2008. – № 4. – С. 17–23.
  2. *Бойко П.І.* Сівозміни з короткою ротацією / *П.І. Бойко* // *Пропозиція*. – 1998. – № 2. – С. 16–17.
  3. *Джуров А.А.* Значение севооборотов / *А.А. Джуров* // *Земледелие*. – 1980. – № 1. – С. 21–25.
  4. Сталість землеробства: проблеми і шляхи вирішення / *В.Ф. Сайко, А.М. Малієнко, Г.А. Мазур* та ін. – К. : Урожай, 1993. – 320 с.
  5. *Боднар О.В.* Гіркі реалії вітчизняного ринку зерна / *О.В. Боднар* // *Продукти & ингредиенты*. – 2007. – № 6 (37). – С. 12–14.
  6. Сільське господарство України – від минулого до сьогодення : в 4-х томах / за ред. *М.В. Зубця*. – К. : Аграрна наука, 2006. – Т. 4. – С. 64–72.
  7. *Чепурнов І.А.* Розвиток сільського господарства України за роки Радянської влади / *І.А. Чепурнов*. – К., 1972. – 28 с.